

DE VRIJE TIJD

Het sociale streven naar verkorting van de arbeidstijd heeft niet zijn economische grens gevonden bij de vrije zaterdagmiddag. Thans wordt - in navolging van de traditionele vijfdaagse werkweek der maatschappelijk bevoorrechten in Engeland - in ons land gepropageerd ook de zaterdagmorgen te doen aansluiten bij de arbeidsvrije periode, die als het weekeinde wordt aangeduid. Gelet op de initiële maatregelen die ter verwerkelijking reeds in sommige bedrijven op het punt staan te worden ingevoerd, ziet het er naar uit dat dit verlengstuk van de laatste middag van de week eerlang sociaal ook gecanoniseerd zal worden en bijgevolg tot de openlijke erkenning leiden van een onvervreemdbaar recht op steeds langer vrij-zijn.

Het is nog slechts iets meer dan een halve eeuw geleden dat de volksdichter mistroostig hunkerend uitriep: „Wordt het dan nooit geen zaterdagavond, Zaterdagavond zeven uur!” Die jaren van schaars of liever in het geheel niet toegemeten verpozing, waarin de rust onvoldoende was om zich te herstellen van de vermoeienis van de lange werkdagen, zijn in de historie terug gezonken. De bereidheid van het bedrijfswezen tot voortgaande werktijdverkorting, gepaard vaak aan wervingsacties met aantrekkelijke arbeidsvoorwaarden in overeenkomstig milieu, doen scherp uitkomen hoe ingrijpende veranderingen met betrekking tot duur en aard van het beroepsmatig werkzaam zijn zich binnen een mensenleeftijd hebben voltrokken.

Moge dit al gelden voor hen, die bij de overheid of in bedrijven hun dagtaak vervullen, met de beoefenaren van de beroepen, die met het lichtelijk ironisch aandoende epitheton „vrij” worden bestempeld is het ietwat anders gesteld. Zij zijn in theorie gerechtigd om zelf te bepalen de duur en de tijdstippen van hun professionele werkzaamheid en hebben het in eigen hand de grens te trekken waarbuiten op hun beschikbaar zijn niet kan worden gerekend.

Het probleem van de ononderbroken vrije tijd, waarop ook de arts prijs stelt, was mede een onderwerp in de openingsrede van de voorzitter van de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst op het jongst gehouden congres te Eindhoven. Daarin stelde hij (blijkens de krantenverslagen) tegenover de vrijheid van de patiënt om de arts van zijn keuze te ontbieden, dat ook de artsen kinderen van deze tijd zijn en zich aan de milieu-invloeden waaronder zij leven, niet kunnen onttrekken. Zij horen van de vrije zaterdagmiddag en vrije zondag en vrije avonden en zelfs al van een vijfdaagse arbeidsweek. Zij hechten aan hun vrij beroep; toch willen ze ook wel wat medebeleven van de geordende vrije tijd die anderen genieten. Niettemin was zijn conclusie dat aan patiënten ten aanzien van de genoemde vrijheid zo min mogelijk beperking moet worden opgelegd.

Het is dezerzijds niet te beoordelen in welke mate de spreker appelleerde aan

het algemene gevoelen van zijn toehoorders, zijnde dit de controverse tussen de contractuele verworvenheden voor de massa en de beperkte mogelijkheden ten aanzien van de ongestoorde verpozing die het medische beroep krachtens zijn wezen heeft te bieden. Hier spreken de eisen, die aan de uitoefening van het „vrije” beroep worden gesteld, ja daaraan min of meer vanzelfsprekend zijn verbonden, een hartig woordje mee. De nood van het ogenblik kan ertoe dwingen dat geen rekening kan worden gehouden met het van kracht zijn der verpozing en een inbreuk daarop moet worden, althans wordt gemaakt. Het artseneroep is daarvan het klassieke en ongeconditioneerde voorbeeld. De mens in nood, aldus de nimmer betwiste stelregel, heeft recht op hulp, onafhankelijk van tijd en plaats en dit geldt, naar de onbestreden overtuiging, onverkort voor de zieke of gewonde. Dat hierbij de aard en omstandigheden van het ziek of gewond zijn ten aanzien van de hoogte van de nood, voor een objectieve beoordeling ervan, mede een voorname rol spelen of kunnen spelen, dient eveneens in aanmerking te komen. De gradatie zal in de praktijk het handelen (moeten) beïnvloeden, zowel van degenen die de hulp op een ongelegen tijdstip inroept als van hem of haar op wie dit beroep wordt gedaan. Het beoordelen van de objectieve nood is echter pas mogelijk nadat aan het verzoek tot hulpverlening is voldaan. De veronderstelling omtrent het al dan niet gerechtvaardigd zijn hiervan bepaalt dan de mate van verstoordheid welke in de regel door een dusdanige incidentele onderbreking van de vrije tijd wordt gewekt.

Met dit psychologische aspect wordt men geconfronteerd door een beslissing van een der medische tuchtcolleges, waarbij mede inzet was het recht van de arts op ongestoorde vrije tijd, waarop een aangeklaagde practicus zich beriep, om zijn optreden te rechtvaardigen. Hem was nl. ten laste gelegd dat hij een, tot twee maal toe op hem uitgeoefende drang om bij een patiënte te komen, niet als voldoende serieus had opgevat en door thuis te blijven een ernstige inbreuk had gemaakt op hetgeen volgens de beslissing de eerste plicht van de medicus is.

Wat in de overwegingen van het college voor ons thema een niet te miskennen belang vertegenwoordigt, is vervat in de uitspraak dat de (...) „mogelijkheid, dat hij nodeloos zijn bed zou moeten verlaten, tot het risico behoort hetwelk iedere arts door de keuze van zijn beroep op zich heeft genomen.”*)

In de overweging van bovenbedoelde beslissing wordt het ethische element, de ongeschreven verplichting tot hulpverlening op een door de arts als ongemotiveerd en ongelegen tijdstip, geacht te zijn vervat in een algemeen bekend en erkend risico hetwelk eigen is aan en niet te elimineren uit de wisselvalligheden van het beroep. Bij de keuze van de medische loopbaan staat dit bij voorbaat voor iedereen vast zonder dat voor dit weten een speciale kennis van zaken nodig is. De practicus heeft, aldus de tuchtrechter, het bijgevolg te nemen en zich daarnaar te richten.

Wanneer wij het vorenstaande betrekken op ons eigen vak dan dient voorop

*) Uit: Verslagen en Mededelingen betreffende de Volksgezondheid. Nr. 10, oktober 1960.

gesteld dat ook op de tandarts niet zelden beroep wordt gedaan in de uren, die hij voor zichzelf heeft gereserveerd. Nu is bij acute aandoeningen of pijnlijke gewaarwordingen, het gebit betreffende, als regel geen ernstig gevaar voor de gezondheid aanwezig en het vragen van hulp op een voor hem ongelegen tijdstip geschiedt ook doorgaans niet op grond van een dreigende situatie of plotseling ontstaan gebitsletsel. Maar de graad van pijnlijkheid van een banale pulpitis of wortelvliesontsteking kan het uithoudingsvermogen van de tandlijder desondanks op een zware proef stellen, zo zwaar dat hij meent recht te kunnen laten gelden op verlossing, althans verlichting ervan. Neemt men daarbij in aanmerking dat pijnlijke gewaarwordingen aan het hoofd, i.c. het gebit zich brutaal aan het bewustzijn kunnen opdringen, dan is daarmee verklaard dat zij bij aanhouden het moreel sterk ondermijnen. Objectief kan in een tandlijder onder die omstandigheden worden gezien een mens in fysieke nood, die als zodanig een zedelijk en formeel recht kan laten gelden op hulp, zelfs – gelijk dat heet – na bezette tijd.

Natuurlijk zal men aanstonds tegenwerpen dat tandpijn doorgaans niet gekenmerkt wordt door een plotseling optreden, zich als regel meer geleidelijk in de tijd manifesteert. De aldus door een carieuze tand of kies geplaagde patiënt, die hulp verlangt buiten de gebruikelijke werktijden van de tandarts, heeft de gelegenheid daarvoor onbenut voorbij laten gaan en het dus aan zichzelf te wijten als hij er niet in slaagt in de erkende tijd van verpozing behandeling te verkrijgen.

Maar buiten dit afgezaagde voorbeeld van incidenteel verzoek om hulp op een avondlijk of zelfs middernachtelijk uur zijn er gevallen en omstandigheden te over waarin een inbreuk op de vrije tijd – hoe humeurbedervend of stemmingverstorend ook – uit hoofde van verantwoordelijkheid of redelijkheid niet kan worden afgeweerd. Niet in de eerste plaats behoeft te worden gedacht aan verergering van reeds in behandeling zijnde infecties, die daarop niet of ongunstig hebben gereageerd en aan hardnekkige nabloedingen; deze rechtvaardigen zich als behandeling vereisend voldoende. Eerder moet men het oog richten op onvoorziene pijnlijkheid na een voorafgegane behandeling overdag, waarbij het causale verband de practicus nu eenmaal niet afwijzend kan doen staan tegenover het in de mededeling ervan reeds verhulde verzoek om „raad en bijstand”. In de regel gaat het hierbij bovendien om een relatie uit de vaste patiëntenkring, waarbij, behalve redelijke, ook overwegingen van psychologische en tactische aard de reactie temperen die deze rustverstoring pleegt op te wekken.

Het vorenstaande had, naar wel gebleken is, met name betrekking op de vrije tijd als afsluiting van de veelal inspannende dagtaak. Het is echter ook van toepassing waar het de vrije zaterdagmiddag betreft, die in de tandheelkundige praktijk der latere jaren en in navolging van het bedrijfsleven, met vrijdom van beroepsmatige arbeid is afgeschermd. Bij een vaststelling echter van de grens waarbinnen de onschendbaarheid van een ongestoord weekeinde erkend kan worden, spelen wederom tijdstip en omstandigheden een bepalende rol. Wat

b.v. te zeggen van het geval waarin een tandarts voor iedereen zichtbaar in de weer is zijn vervoermiddel startklaar te maken en behandeling van een zich nog meldende patiënt weigert met een verwijzing naar zijn niet te miskennen voornemen om er zo dadelijk op uit te trekken? De categorische afwijzing van elke inbreuk op de als vrij geheiligde zaterdagmiddag is moeilijk verenigbaar met de aangehaalde overweging van het medische tuchtcollege en het niet te ontlopen risico dat ook in het beroep van tandarts is geïncorporeerd.

Welke extreme vorm de interpretatie van de vrije zaterdagmiddag kan aannemen moge worden getoond aan een weigering van hulp, die – het worde er volledigheidshalve aan toegevoegd – tot een conflictsituatie leidde. Zie hier de toedracht. Een patiënte, die zich reeds enige malen tot haar tandarts had gewend met pijnlijkheid aan een hoektand waarvoor hij geen oorzaak kon opsporen, belde hem op een zaterdagmorgen wederom op. Hij ried haar toen aan tot dinsdag daarop te wachten in de hoop dat hij – mocht de pijn inmiddels niet weer zijn verdwenen – dan duidelijke symptomen zou kunnen waarnemen.

Diezelfde zaterdagmiddag, toen hij op het punt stond de praktijk te sluiten, bevond de patiënte zich aan de deur met verergerde pijn, waarvoor zij behandeling verzocht. Onze collega verklaarde echter haar niet te kunnen helpen omdat hij een afspraak elders moest nakomen. Hij zei wèl bereid te zijn haar, bij aanhouden van de pijn, maandagmorgen te ontvangen!

Het zal wel geen betoog behoeven dat des tandarts' recht op een ongestoorde zaterdagmiddag hem niet kon doen volstaan deze patiënte, met wier geval hij reeds enige malen was geconfronteerd, op die grond af te wijzen. Dit is nu eenmaal de consequentie van het uitoefenen van geneeskunst, hetgeen ook met de tandarts het geval is en waarvoor de tuchtrechter een duidelijke formulering heeft gegeven.

Het allengs tot code geworden recht op een ongeschonden vrij weekeinde ook voor de beoefenaars der vrije beroepen, heeft het aanzijn gegeven aan de z.g. zondagsdienstregeling voor medische en farmaceutische hulp. In navolging daarvan zijn ook de tandartsen tot de overtuiging gerijpt dat in de arbeidsvrije periodes voor noodgevallen bevoegde hulp verkrijgbaar dient te blijven. Jammer genoeg waarborgt een plaatselijk tot dat doel getroffen afspraak niet overal een goede werking van de ter kennis gebrachte regeling. Een gebrekkige functionering heeft dan wel tot gevolg dat de diensthebbende tand-arts niet bereikbaar blijkt en een patiënt de in uitzicht gestelde hulp niet kan verkrijgen. Het ligt voor de hand dat het aanzien van de tandheelkunst en van de ter plaatse gevestigde practici hierdoor geschaad wordt en, als het meerdere malen voorkomt, hun verantwoordelijkheidsgevoel in de ogen van het publiek een deuk krijgt.

Ook dit aspect van het geassumeerde recht op ongestoorde vrije tijd verdient de aandacht der beroepsgemeenschap, wil het veilig stellen van het weekeinde op sociale erkenning aanspraak kunnen maken.

B.